

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΟΝΗΝ ΤΟΥ ΓΔΕΡΝΕΤΤΟΥ

Δὲν γνωρίζω ἂν ἄλλη φιλολογικὴ ἀμέλεια βαρύνη περισσότερον ἡμᾶς τοὺς Κρητάς ὅσον ἢ παράλειψις μιᾶς πλήρους ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ συμπατριώτου μας πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου Πηγαῖ (1549-1601)¹, τιμήσαντος τὸν θρόνον τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀπὸ τοῦ 1590, ἐπιτροπικῶς δὲ διοικήσαντος καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν (1597-1598). Μεταξὺ τῶν ἔργων του, θεολογικῶν, ποιητικῶν κ.λ.π. προέχουσιν σημασίαν ἔχουν αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, ὧν τινες ἔχουν ἤδη ἐκδοθῆ². Ὁ Μελέτιος οὐ μόνον ἀλληλογραφεῖ πρὸς τοὺς ἰσοῦψεις αὐτῷ Κρητῆς ἱεράρχας Μάξιμον Μαργούνιον τὸν Κυθήρων ἐπίσκοπον καὶ Κύριλλον Λούκαριν τὸν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας καὶ εἶτα Κωνσταντινουπόλεως (†1638), ἀλλὰ καὶ μὲ ὄλας τὰς προσωπικότητας τῆς ἐποχῆς του, βασιλεῖς, ἐπισκόπους, ἡγουμένους, σοφοὺς ἰδικούς μας καὶ ξένους ἀπὸ τοῦ Σινᾶ καὶ τῆς Ἀβησσυνίας μέχρι τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Σικελίας. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ πολλοὶ Κρητῆς περὶ τῶν ὁποίων οὕτω πληροφοροῦμεθα. Ἡ ἔκδοσις τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἐγκριτωτάτου τούτου λογίου ἐπιβάλλεται. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι σποραδικῶς καὶ

¹) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας τὰ ἀξιολογώτερα: Ph. Meyer, *Die theologische Literatur*, Leipzig 1899, σσ. 53-69 καὶ 132-3, É. Legrand, *BH de XV et XVI s.* τόμος IV, Paris 1906, σσ. 254-6, Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη, *Μελέτιος ὁ Πηγαῖς . . .*, ἐν Χανίοις 1903 (κρίσις ὑπὸ Ἀθῶν. Παπαδόπουλου Κερμέως, Βυζ. Χρον. (Πετροπόλεως) 12, 1906, σσ. 402-3), Γερασίμου Γ. Μαζαράκη, *Μελέτιος Πηγαῖς*, ΕΦ 27, 1928, σ. 9-53, G. Hofmann, *Griechische Patriarchen und römische Päpste*, ἐν «*Orientalia Christiana*» XXV, 1932 No 76, σσ. 225-304, † Α(θηνῶν) Χ(ρυσόστομος), *Μελέτιος Ἀ' ὁ Πηγαῖς, πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας*, ΜΕΕ 16, 1931, σσ. 868β-869α, τοῦ αὐτοῦ Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξάνδρεια 1935, Ν. Β. Τωμαδάκης, Νικηφόρος ἡγούμενος Ἀρκαδίου καὶ πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, «*Κρητικὴ Ἔστια*» Α', 1949, τεῦχος 6, σσ. 6-7, Μανούσος Ἴ. Μανούσας, «*Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1254 παρισινὸς ἐλληνικὸς κώδιξ καὶ ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῶν ὁμιλιῶν Μελετίου Πηγαῖ*, «*Ἐπετηρὶς Μεσ. Ἀρχείου*» Ἀκαδ. Ἀθηνῶν Γ', 1951, σσ. 213-6.

²) Περὶ τῶν χειρογράφων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πηγαῖ καὶ τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν ὁμιλεῖ ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κερμέως, Ἱεροσολυμητικὴ Βιβλιοθήκη Ε', ἐν Πετροπόλει 1915, σσ. 500-18. Κατάλογον τῶν μέχρι τοῦ 1890 δημοσιευθεισῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Πηγαῖ εὕρισκει τις παρὰ W. Regel, *Analecta Byzantinorussica*, Πετρούπολις 1891, σσ. CX-CLIV.

εις τόμους ἐξεδόθησαν ἰκαναὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ³⁾, μάλιστα δὲ καὶ κρητικὴ τις συναγωγή⁴⁾. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τῇ βάσει πλειόνων ἢ τῶν κα-

³⁾ Ὁ *Le grand* ἐξέδωκε τὴν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου (καὶ εἰτα Κυρίλλου) Λουκάρεως ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ· πρβλ. *BH de XVII s.* τόμος IV, 1896, σσ. 214 - 5 καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ αὐτὸς *É. Le grand*, *Lettres de Mélétius Régas antérieures à sa promotion au patriarcat*, publiées d'après les minutes autographes, Παρίσιου 1902 (Bibl. Grecque Vulg. IX). (Βιβλιοκρισία ὑπὸ *L. Petit*, *Échos d' Orient* VI, 1903, σσ. 153 - 4). Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν *NE 1*, 1904, σ. 319 ἐδημοσίευσεν ἐπιστολὴν τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὸν Παῖσιον μητροπολίτην Ρόδου, ἐν καιρῷ ἤκοντα τῶν τοῦ Νεΐλου ἀναβάσεων. Ὁ Ἄθαν. Παπαδ. Κεραμεύς ἐξέδωκεν 26 ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ εἰς ῥωσικόν τι περιοδικόν, εἰς *BZ 10*, 1901, σσ. 195 - 6, «*Νέα Σιών*» 1905, σσ. 842 - 7, «*Bessarionne*» X, 1905, serie II, vol. IX, σσ. 293 - 4. Ἐτέραν ἐκτενῆ ἐξέδωκεν ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἐν «*Νέα Σιών*» 1, 1904, σσ. 262 - 72, «*Περὶ Γενέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου*».

Ὁ Μέγας ἀρχιμανδρίτης Κλεόπας ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ 524 ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτοκρ. τῆς Ἀβησσυνίας Μέλεκη Σακάτ καὶ ἑτέραν πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Ἰβηρίας (Γεωργίας) Ἀλέξανδρον ἐν «*Νέα Σιών*» 6, 1907, σσ. 1124 - 5 καὶ 1125 - 6, τρίτην δὲ περὶ τῶν σπουδαίων μοναχῶν αὐτόθι σσ. 927 - 9.

Τριάκοντα δύο ἐπιστολάς ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος 524 (περὶ οὗ *IB 1*, σσ. 466 - 8) ἐξέδωκεν ὁ Ἄθαν. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, *Documente privatoare la Storia Românilor Texte Grecesti . . .*, Βουκουρέστιον 1909, σσ. 343 - 52 καὶ 411 - 35 (περὶ Πηγᾶ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ τόμου σσ. λ' - λα').

Τρεῖς ἐπιστολάς ἐκ κώδικος Νικολάου Καρατζᾶ ἐξέδωκεν ὁ Σωφρόνιος (Ἐύστρατιάδης), μητροπολίτης Λεοντοπόλεως ἐν *ΕΦ Ε'*, 1910, σσ. 359 - 61. Ἐτέρας δύο ἐκ τοῦ 524 ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἐπιστολαὶ Μελετίου Πηγᾶ, *ΕΦ Σ'*, 1910, σσ. 212 - 3. Ὁ Νικήτας Χαβιαρᾶς, Μελετίου τοῦ Πηγᾶ δύο ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ (ἐκ χει/φου παρ' αὐτῷ) *ΕΦ Θ'*, 1912, σσ. 389 - 93. Καὶ ὁ Κλεόπας Ν. Κοικυλίδης, τοῦ σοφωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ . . . ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους Χίους, ἤρξατο δημοσιεῦν εἰς τὸ περ. «*Νέα Σιών*» 13, 1913, σσ. 69 - 75, 382 - 98 . . . ἀλληλογραφίαν ἐν ἣ καὶ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μὴ Χιον ἄλλ' ἐκ Κρητῶν Κυθήριον μητροπολίτην Ἱππόλυτον πρώην Χίου!

Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀγαθ. Νινολάκη ἐκδοθεισῶν ἐπιστολῶν ὄρα τὴν ἐπομὴν σημείωσιν. Πρόσθετες τέλος: τοῦ μακαρίου Μελετίου Πηγᾶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἐπιστολὴ πρὸς Σίλβεστρον πατριάρχην περὶ Πασχαλίου, ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἁγίου Ὄρους βιβλιοπωλείου τῆς Συνοδοίας Σάββα ἱερομονάχου μετὰ προλόγου τοῦ ἀρχοντος μεγάλου Χαρτοφύλακος Μανουῆλ Ἰω. Γεδεών, Ἀθήναι 1924, 8^ο σ. 48.

Ὡς εἰκὸς πολλὰ τῶν «ἐπιστολῶν» εἶναι πραγματεία ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς διατυπωθεῖσαι.

⁴⁾ Ἐκτὸς τῆς ἀλληλογραφίας του πρὸς Μαργούνιον καὶ Λουκάριν, ἐξεδόθησαν αἱ τρεῖς ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν Κρητὰ Νικηφόρον Χαρτοφύλακα μοναχὸν τῆς Πάτμου καὶ εἰτα μητροπολίτην Λαοδικείας († 14 Ὀκτωβρίου 1628)

λυτέρων κωδίκων ἐγένετο ἢ ἔκδοσις πάντοτε, οὐδὲ ἄνευ ἀμαρτημάτων⁶.

Ὁ σύγχρονος ἐρευνητὴς τῶν ἔργων τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τοὺς μετὰ τὸν Κεραμέα (1915) καταγραφέντας ἢ περιγραφέντας κώδικας τοὺς περιέχοντας ἀλληλογραφίαν ἢ ἔργα τοῦ Πηγά, οἱ οἱ ὑπὸ τοῦ Β e n e s e v i c περιγραφέντες σιναϊτικοὶ κώδικες 508(476)⁷, 529 (1801) συναγωγῆ διδασκῶν καὶ ἐπιστολῶν⁸ καὶ 530 (1605) ὅπου 151 ἐπιστολαὶ τοῦ πατριάρχου⁹, ὁ ὑπ' ἀριθ. 353 τῆς ἐν Ἐθῶν Ἱ. Μ. Ἰβήρων⁹, ὁ αὐτόγραφτος κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 36 (190) τῆς πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας (τέως ἐν Καίρῳ)¹⁰, καὶ ὁ τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης κώδιξ 128 (295) περιέχων τὸ περὶ ῥητορικῆς τέχνης¹¹, ὁ ἐν Ναούσῃ (Βιβλιοθήκη Σωματείου Ἀργυροπολιτῶν) κώδιξ 9 (1739)¹² καὶ τέλος οἱ ἐν Ἀθήναις, ἦτοι: ὁ κώδιξ 1322 τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, νῦν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἰθ' αἰ., ἀντίγραφον τοῦ ἐν Πάτμῳ χει/φου ἐπιστολαρίου, περὶ οὗ θὰ γίνῃ περαιτέρω λόγος¹³, ὁ ὑπ' ἀριθ. 27 (ιζ' αἰ.) ἐν τῷ Θεολο-

---

ὑπὸ Ἱεροθέου Φλωρίδου, Περὶ Νικηφόρου τοῦ Χαρτοφύλακος βιογραφικαὶ ἀποσημειώσεις, ΔΙΕΕ Β', 1885, σσ. 65-81.

Μετὰ πολλῶν σφαλμάτων, περιλαμβάνουσα καὶ προδημοσιευθείσας ἐπιστολάς, ἃς ὁ ἐκδότης ἐθεώρει ἀνεκδότους, ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τῆς Χάλκης ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ κατόπιν ἐπισκόπου Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου (1912-1935) τότε δὲ ἀρχιμανδρίτου Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη, Ἡ πρὸς τοὺς Κρητας ἀλληλογραφία Μελετίου τοῦ Πηγά, ἣ προσετέθη καὶ τὸ περισοῦδαστον ἔργον αὐτοῦ [?] κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα, ἐν Χανίοις 1908, 8^ο σ. 143.

Ἄλλας μὴ κρητικὰς ἐπιστολάς ἐδημοσίευσεν μετὰ ταῦτα ὁ αἰὲν Νινολάκης ἐν τοῖς περ. «Κρητικὸς Ἀστήρ» Β', 1908, σ. 271 καὶ «Μύσων» Α', 1932, σσ. 203-5.

⁶) Διὰ νὰ παραλείψωμεν τὰ κριτικὰ καὶ γραμματικὰ σφάλματα, σημειοῦμεν ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Νινολάκη ἐκδοθὲν ἔργον περὶ Πρωτείων τοῦ Πάπα δὲν ἔγραψε κἄν ὁ Πηγάς ἀλλ' ὁ Ναθαναὴλ Χύχας, Ἀθηναῖος περὶ οὗ ὁ Ἀνδρόνικος Δημητράκοπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, 1872, σ. 142. Τὸ ἔργον τοῦτο μάλιστα ἐξέδωκεν ὁ αὐτὸς ἀρχιμανδρίτης, ἐν Λειψίᾳ 1869 ὡς ἔργον τοῦ Χύχα. Τοῦτο φυσικὰ ἠγνώνει ὁ Νινολάκης!

⁷) Catalogus codicum mss. graecorum qui in monasterio S. Catharinae in Monte Sina asservantur. I, 1911, σ. 342.

⁸) Αὐτόθι σ. 388.

⁹) Αὐτόθι σ. 392-7.

⁹) Χρ. Παπαδόπουλος, ὁ ὑπ' ἀριθ. 353 τῆς Βιβλιοθήκης... κώδιξ περιέχων σύγγραμμα τοῦ Μελετίου τοῦ Πηγά, ΕΦ 14, 1915, σσ. 129-33.

¹⁰) Περιγραφαὶς ὑπὸ Γ. Χαριτάκη, ΕΕΒΣ Δ', 1927, σ. 156.

¹¹) Πρβλ. ΕΦ 38, 1939, σ. 353.

¹²) Α. Σιγάλας, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Δυτ. Μακεδονίας, ... Θεσσαλονίκη 1939, σ. 186.

¹³) Περὶ οὗ ὁ Ἰω. Σακελλίωv, Κατάλογος Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης... σ. 239, καὶ ὁ Κ. Δυοβουνιώτης, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 4, 1920, σ. 156.

γικῶ Σπουδαστηρίῳ Παν. Ἀθηνῶν¹⁴ καὶ ὁ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ¹⁵ σχετικὸς κῶδιξ. Διὰ τῆς γνώσεως, ἐκτιμήσεως, ἀντιπαραβολῆς καὶ κριτικῆς χρήσεως τῶν κωδίκων, τῶν αὐτογράφων μάλιστα ὅπου ὑπάρχουν, καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχουν τῶν παραδιδόντων τὸ γνησιώτερον κείμενον, δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ λογιωτάτου Κρητὸς πατριάρχου. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἔργον δὲν εἶναι ἰδικόν μου, ἀφοῦ ἀπλῶς ἠθέλησα νὰ τὸ ὑποδείξω μόνον καὶ νὰ συμβάλω εἰς αὐτὸ διὰ τῆς δημοσιεύσεως τριῶν τέως ἀνεκδότων κειμένων τοῦ Πηγᾶ σχετικῶν μὲ τὴν Κρήτην, καὶ δὴ τὴν ἐν Κυδωνίᾳ Ἰ. Μονὴν Γδερνέττου.

Συνοδεύων δεκάδα φοιτητῶν μου, μελετητῶν τῶν κωδίκων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, εἰς Πάτμον κατ' Ἰούλιον 1951, ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξετάσω καὶ ἄλλα τῆς Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Πατριαρχικῆς Μονῆς τῆς Πάτμου χειρόγραφα καὶ δὴ καὶ τὸν κώδικα ΤηϚ (496), περιέχοντα, ὡς γνωστὸν 423 ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ. Οὗτος εἶναι τεῦχος ἐν φύλλῳ μικρῷ κατ' ἀρχομένην ἰξ' ἑκατονταετηρίδα γεγραμμένον ἐκ φύλλων 250. Τὸ τεῦχος ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον τόμον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πατριάρχου, ἄγνωστον δ' ἂν ὁ αὐτὸς συναγωγεὺς ἀπήρτισέ ποτε καὶ δεύτερον. Μετηνέχθη ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Πάτμον ὑπὸ τοῦ πατριῶν πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου (†1833), ἀντίγραφόν του δ' ἐστάλη μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ἀλεξανδρινὸν θρόνον. Ἐργράφη δ' ὁ κῶδιξ διὰ χειρὸς τοῦ πατριαρχικοῦ (ἐν Κων/λει) ὑπογραφέως, ὡς φαίνεται ἐκ συγχρόνου πατριαρχικοῦ σιγίλλιου σωζομένου ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ (1597, Ἰανουαρ. ιθ')¹⁶. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ εὗρον τρεῖς ἐπιστολάς σχετικὰς μὲ τὴν ἐν τῷ Ἀκρωτηρίῳ Κυδωνίας Ἰ. Μονὴν τῆς Θεοτόκου τὴν ἐπιλεγομένην μὲν ἀρχαίῳθεν καὶ πάντοτε «τοῦ Γδερνέττου», ἐπικρατήσασαν δ' ἐξ ἀγνοίας ὡς «Γουβερνέττου», μίαν δὲ γενικωτέραν ἐγκύκλιον τοῦ Πηγᾶ. Ταύτας ἀντέγραφα καὶ ἐκδίδω περαιτέρω, ἐλάχιστα βελτίως κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἀναδημοσιεύω βελτίονα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Νινολάκη¹⁷ δημοσιευθεῖσαν ἤδη ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν τῆς Ἰ.

Τὸ ἀντίγραφον περιέχει μόνον 316 ἐπιστολάς.

¹⁴) Α. Φ υ τ ρ ᾶ κ η, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1937, σσ. 48 - 55. Περιέχει 67 ὀμιλίας.

¹⁵) Δ. Ι. Π ἄ λ λ α, Κατάλογος τῶν χει/φων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ΒΝJ 11, 1934, σ. νζ'.

¹⁶) Ἰ. Σ α κ ε λ λ ῖ ο υ ς, Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη . . . , Ἀθήνησιν 1898, σσ. 178 - 9.

¹⁷) Ἀγ. Ν ι ν ο λ ᾶ κ η, Ἡ πρὸς τοὺς Κρητας . . . σσ. 78 - 9 ἀρ. 52. Ἐν τῷ

Μονῆς Ἀγίας Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων ἰδρυτὴν καὶ πρῶτον ἠγούμενον Ἰερεμίαν, ὃν ὁ κλεινὸς πατριάρχης γράφει Τζακαρόλον¹⁸ καὶ οὐχὶ Τζαγκαρόλον. Καὶ διὰ τὴν γραφὴν ταύτην καὶ διὰ τινὰς καλυτέρας τοῦ πατριακοῦ κώδικος καὶ διὰ τὴν ὅλως ἐξαιρετον σημασίαν ἣν ἔχει τὸ κείμενον τοῦτο, διαπιστοῦν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κρητὸς πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας, τῆς κανονικῶς ὑπαγομένης ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἀλλὰ καὶ τὴν γεννηθεῖσαν ἐκ τούτου ἀντίδρασιν. Οἱ ἐν Κων/λει βαρέως ἔφερον τὴν ἀνάμειξιν τὴν καὶ δι' ἀπονομῆς ὀφφικίων ἐκκλησιαστικῶν (ἐπὶ τῇ κηδεΐᾳ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πηγᾶ Εὐγενίας μοναχῆς¹⁹) εἰς Κρήτας ἱερωμένους²⁰. Ἄλλ' ὁ κλεινὸς πατριάρχης λέγει περὶ τῶν ἐν Κων/λει «ἠκιστα (γὰρ) διανοηθέντες τὴν τῆς χώρας κατάστασιν καὶ τὸ τῶν καιρῶν χαλεπὸν, εἰς σχεδὸν ἀδύνατα κατεπίγουσι²¹ τοὺς ὑπηκόους. Περυπάτωσαν, εἰ δοκεῖ, ἀρχιερέα διατιθέμενον τὰ κατὰ τὴν χώραν» εἰ δὲ τοῦτο ἐκείνοις ἀδύνατον, πῶς ζητοῦσι τὸ τούτου χαλεπώτερον²²;» Ἐφ' ὅσον πράγματι, κωλυούσης τῆς ἐνετικῆς ἔξουσίας ἀπηγορεύετο ἡ διαμονὴ ἐν Κρήτῃ ὀρθοδόξου ἀρχιερέως²³ καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ ποιμανσις

πατριακῶ κώδικι δὲν ἐδηλώθη οὔτε ἡ προέλευσις οὔτε ἡ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου. Τὸ μετ' αὐτὸ κείμενον ἐν τούτοις χρονολογεῖται 7108 (=1600 μ. Χ.).

¹⁸) Ὅτι ἡ ὀρθὴ λαϊκῶς ἔκφορὰ τοῦ ἐπωνύμου εἶναι οὕτω πρβλ. καὶ τὴν κατὰ τὸ 1693 συνταχθεῖσαν διαθήκην τοῦ μητρ. Κρητῆς Νικηφόρου Σκωτάκη «*ἔτερα ράλια ἐκατὸ στήν Κυρία τοῦ Τζαγαρέλου σὴ Γωνιά*», «Χριστ. Κρήτη» Α', 1912, σ. 516. Περὶ τῆς οἰκογενείας Τζαγκαρόλων καὶ δὴ τοῦ Ἱερεμίου πρβλ. ὅσα ἄλλοτε ἐν συντόμῳ ἐσημείωσα εἰς τὸ περ. «Νεοελλ. Ἀρχεῖον» Α', 1935, σσ. 284 - 285, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία. Ἐν τῇ κριτορικῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος Ἀκρωτηρίου (1634) οἱ δύο ἀδελφοὶ κτίτορες σημειοῦνται λατινιστὶ μὲν «*Præclaro a sinu Zancarolae*», ἑλληνιστὶ δ' ἀντιστοιχῶς «*οἱ ἐξ εὐγενῶν φύντες τῆς τῶν Τζανκαρόλων φυλῆς*». (Τὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσεν ἐν ΕΕΒΣ Θ', 1932, σ. 306). «*Βενεδίκτου Ἱερομονάχου τζανκαρόλου*» ἀπαντᾶται ἐν τῷ κώδικι τῆς Γωνιάς («Χρ. Κρ.» Β', 1913, σ. 12) τὸν αὐτὸν τύπον «*ὁ τζανκαρόλος*» παραδίδει τὸ χρονικὸν τῆς μονῆς προκειμένου περὶ τοῦ Βενεδίκτου («Χρ. Κρ.» Β', σ. 30) καὶ «*Τζαγαρόλος*» προκειμένου περὶ τοῦ μοναχοῦ τῆς Γωνιάς Ἰωακείμ («Χρ. Κρ.» Β', σ. 33). Εἶχεν ἐπομένως ἐπικρατήσῃ ὁ τύπος οὗτος ἥδη πρωϊμοτάτης τῆς ἐν Κρήτῃ τουρκοκρατίας.

¹⁹) Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, ἐνθα ἐν σημ. 1, ἀνωτ.

²⁰) Νινολάκης, Ἐνθ' ἀνωτ. σσ. 41 - 50. Αἱ ὑπ' ἀριθ. 14, 15, 16, 17,, 19, 20 ἐπιστολαὶ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 18 ἐπίγραμμα εἶναι σχετικὰ πρὸς τὴν κηδεΐαν καὶ ἐν τισὶ πρὸς τὰ ἀπονεμηθέντα ὀφφίκια, περὶ ὧν ἰδίᾳ ἡ 23 (ἐν σ. 50).

²¹) *καταπίγουσι* Νινολάκης σ. 79.

²²) Νινολάκης, Αὐτόθι. Πρβλ. κατωτέρω.

²³) Πρβλ. προχείρως περὶ τε τοῦ κανόνος καὶ τῶν ἐξαιρέσεων Στ. Ξανθοῦ διδου, Δύο νέα βιβλία περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρητῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας «Χριστ. Κρήτη» Β' 1914, σσ. 257-60.

τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν, τὴν τοιαύτην δ' ἀπαγόρευσιν ἦτο ἀνίσχυρον ὅπως ἄρη τὸ Οἶκ. πατριαρχεῖον, εὐλογον ἦτο ὅπως ὁ διὰ τοῦ κύρους του σεβαστὸς Μελέτιος ποδηγετῆ τὴν Ἐκκλησίαν Κρήτης καὶ μὴ ἀφήνη αὐτὴν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν ἐπήρεια διακειμένου μεγάλου πρωτοπαπᾶ Χάνδακος. Τὴν τοιαύτην δὲ γνώμην διατυποῖ πρὸς ἄνδρα ἐνάρετον καὶ τὰ μέγιστα σημαίνοντα εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἴδρυσιν τῶν ἐν Δυτ. Κρήτῃ ἱερῶν μοναστηρίων, τὸν Ἱερεμίαν.

Ὡς πρὸς τὴν Ἱ. Μονὴν τοῦ Γδερνέττου²⁴, αὕτη ὀνομάσθη μὲν οὕτω ἐκ τοῦ παρακειμένου τῷ σημερινῷ «Καθολικῷ» (σπηλαίῳ Ἀγ. Ἰωάννου) κατεστραμμένου δὲ ἀπ' αἰώνων χωρίου Γ δ ε ρ ν έ τ τ ο υ, τοῦ πράγματος δὲ λησμονηθέντος παρετυμολογήθη εἰς Γουβερνέττου μονὴν²⁵. Τιμᾶται δὲ πάντοτε ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, ὥς καὶ ἐκ τοῦ δημοσιευομένου ὑπ' ἀριθ. 1 ἐγγράφου πιστοῦται, ἀπενθυνομένου «τοῖς ἐν τῇ Παναγίᾳ τοῦ Γδερνέ(τ)ου μοναχοῖς». Ὅτι ἡ Ἱ. Μονὴ εἶχε κατ' ἀρχὰς οἰκοδομηθῆ περὶ τὸν χώρον τοῦ σημερινοῦ Καθολικοῦ εἰς τὸ Αὐλάκι, οὐδεμία ἀμφιβολία. Συνοικισζομένων δὲ περὶ καὶ μετὰ τὸ 1600 τῶν μεγάλων μονῶν, τῆς Γωνιάς, τῆς Χρυσοπηγῆς, τῆς Ἀγίας Τριάδος, συνωκίσθησαν καὶ οἱ περὶ τὸ Αὐλάκι μονασταὶ (ὄπου καὶ ἄλλη μονὴ σφίζεται τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου καὶ πλῆθος ἐρημητηρίων δύναται τις ἀκόμη νὰ ἴδῃ) εἰς τὴν σημερινὴν ἄνω Μονήν, εἰς χώρον ὅπου προὔπηρχεν ἀρχαῖος ναὸς σώζων τὴν ἐπιγραφήν ,ζνς' = 7056 (1548 μ. Χ.) καὶ ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται καὶ ἡ ἐπὶ τῆς αὐλείου θύρας, ἀφλζ' (=1537). Τὸ δὲ παλαιὸν τοῦ Καθολικοῦ μοναστήριον, ληλατηθὲν πολλάκις ὑπὸ πειρατῶν ἐγκατελείφθη ἤδη πρὸ τοῦ κατὰ τὸ 1700 ἐπισκεφθέντος καὶ περὶ τούτου μαρτυροῦντος Tournefort. Ἡ δὲ προσκύνησις τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, εἰς τὴν μνήμην τοῦ ὁποί-

²⁴) Ἡ κυριώτερα βιβλιογραφία: G. Gerola, Monumenti Veneti nell'isola di Creta, II, Venezia 1908 σσ. 249, 291 III, 1917 σσ. 170-72 (καὶ ἐν σ. 169 εἰκόνες). Ἐμμ. Γενεράλι, Ἡ Ἱερά Μονὴ τῆς Κρήτης Γουβερνέτο, περ. «Κρητικά» Α', 1930, σσ. 5-15. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἱεράς Μονῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων (Γδερνέττο) Κώδικες-Σιγίλλιον, περ. «Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον» Α', 1934, σσ. 76-88, ὄπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσημείωσα ἐν ΕΕΒΣ Θ', 1932, σ. 293 σημ. 1, 298 σημ. 4.

²⁵) Ὅρθά ὅσα ἐσημείωσα ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Ἐμμ. Γενεράλις, ἐνθ' ἀνωτ. σσ. 14-15. Ὁ κώδιξ Ε110 τῆς ἐν Ἀθῶνι Μεγίστης Λαύρας (ἰς' αἰ.) περιγραφόμενος ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου-Σπ. Λαυριώτου Ἀγιορειτικῆ Βιβλιοθήκῃ Β'-Γ', 1925, σσ. 85-6, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ συγχρόνου κτίτορος ὡς φυλλάδα «τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων» ἢ «ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς Μονῆς τοῦ Γδερνέτ[τ]ου». Πρβλ. καὶ ὅσας ὑπεσημείωσα ἐν ΕΕΒΣ Ι' 1933, σσ. 198 σημ. 1 μαρτυρίας περὶ τοῦ τύπου «Γδερνέτο».

ου καὶ ἐορτάζει ἡ σημερινὴ μονή, εἶναι μεταγενεστέρα. Πάντοτε βεβαίως θὰ ἐτιμᾶτο καὶ ὁ ἐν Κυδωνίᾳ λαμπρῶς δράσας ἅγιος οὗτος, ὁ ἐν τῇ πραγματικότητι Ἰωάννης ὁ Ξένος²⁶, ἀλλ' ἀφ' ἧς καθιερώθη ὑπὸ τοῦ Κρητὸς οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως τῇ 29 Ἀπριλίου 1632, ὁ ἐορτασμὸς τῆς Κυρίας τῶν Ἁγγέλων ὑπεχώρησεν εἰς τὸν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου.

Δοθέντος ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο μοναστήριον ἐγκατελείφθη ἐπαυλειμμένως καὶ κατεστράφη, οὐδ' οἱ πρὸ τοῦ 1821 κώδικες αὐτοῦ διεσώθησαν οὐδ' ἄλλα ἀξιόλογα στοιχεῖα πρὸς πληροφορίαν ἡμῶν. Ὡστε καὶ τῶν ἐκ παραδόσεως ἀσφαλέστεραι καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν περιηγητῶν νὰ εἶναι ἀρχαιότεραι αἱ εἰδήσεις αἱ δυνάμεναι ν' ἀντηθοῦν ἀπὸ τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα τρία πρῶτα ἔγγραφα.

Καὶ ποία μὲν αἰτία ἀφορμὴν ἔδωκεν εἰς τὰς παραινήσεις τῆς πρώτης ἐγκυκλίου, δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ γνωρίζωμεν. Συνήθως ὅμως ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης συνίστα τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐνάρετον μοναστικὴν ζωὴν εἰς τοὺς μονάζοντας ἐν Κρήτῃ²⁷.

Τὸ δεύτερον ἔγγραφον μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν προσωπικότητα τοῦ Μητροφάνου Φασιδώνη, ναυτικοῦ ὁ ὁποῖος ἔγινε καλόγηρος, ἐξελέγη ἡγούμενος, ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ ὡς καπετάνιος εἰς πολεμικὰ πλοῖα τῆς Γαληνοτάτης, καὶ ἠσθάνετο ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἔνοχον. Ὁ Πηγᾶς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ ἡγούμενος ἐζήτησε συγχώρησιν, πολιτικώτατα διοβλέπων τὸ συμφέρον τῆς ἐν Κρήτῃ Ὀρθοδ. Ἐκκλησίας, παρέχει οὐ μόνον τὴν συγχώρησιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδειαν, ὅπως, τυχούσης χρείας, στρατεύηται ὁ πλοίαρχος - ἡγούμενος καὶ τοῦτο χάριν τῆς Ἐνετίας ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας «οἱ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας παῖδες ζῆν τε καὶ πολιτεύεσθαι κατὰ τὰ πάτρια ἦθη μετὰ πάσης ἀδείας συγχωροῦνται». Τοῦ ἔγγραφου τούτου βεβαίως θὰ ἔλαβον γνῶσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι Ἐνετοί.

Τὸ τρίτον, ἐκ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν τὸν κατὰ τὸ 1601 μ. Χ. ἔτος νέον ἡγούμενον Ἀθανάσιον, πρὸς ὃν γράφει μετὰ σεβασμοῦ ὁ πατριάρχης, εἶναι ἀπάντησις εἰς ἐρωτήματα τοῦ προϋσταμένου τῆς Ἰ. μονῆς Γδεργέττου τὸ μὲν περὶ νηστείας τῶν ἀσθενούντων μοναχῶν, τὸ δὲ περὶ συγχωρήσεως διὰ γάμον μετὰ λατίνου συζύγου γυναικὸς ὀρθοδόξου. Εἰς ἀμφοτέρω τὰ ζητήματα δίδει λύσεις σώφρονας καὶ ὀρθάς, καὶ πολιτικωτάτην (εἰς τὸ β') ὁ σοφὸς καὶ ἐνάρετος πατριάρχης.

²⁶) Πρβλ. τὰς ἐμὰς πραγματείας: Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ξένος καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ, «Κρητικὰ Χρονικὰ» Β', 1948 σσ. 47-72 καὶ Ὑμνογραφικὰ καὶ Ἀγιολογικὰ Ἰωάννου τοῦ Ξένου . . . ΕΕΒΣ Κ', 1950, σσ. 314-30.

²⁷) Πρβλ. τὰς ὑπ' ἀριθ. 23, 31, 37 κλπ. ἐπιστολάς παρὰ Νινολάκη, ἔνθ' ἄνωτ. σσ. 49-50, 59, 65, κ. ἄ.

Ὡς δ' εἶπον καὶ ἀνωτέρω συνεκδίδω τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα πρὸς τὸν Ἱερεμίαν, σχετικὸν καὶ αὐτὸ πρὸς τὸ Γδερνέιτο, ἀπὸ τὸ ὁποῖον σὺν τοῖς ἄλλοις μανθάνομεν τὸ κῦρος ὅπερ ἦδη, ἀνατέλλοντος τοῦ ιζ' αἰ., εἶχεν ὁ εὐπαιίδευτος οὗτος μοναχός.

Εὐνόητον εἶναι ὅτι εἰς τὰ ἔγγραφα ἔγραψα παντοῦ Γδερνέιτο ἀντὶ Γδερνέτο τῶν κωδίκων· ἐσημείωσα δὲ καὶ τὰς κακὰς γραφὰς τῆς ἐκδόσεως Νινολάκη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 4.

Ἐν Χανίοις, λήγοντος Ἰουλίου 1951

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Codex Patmiacus 396.

1. Νο. ΣΝΑ'

268 v

Τοῖς ἐν τῇ Παναγίᾳ τοῦ Γδερνέιτου μοναχοῖς 269 r

5 *Πανοσιώτατε καθηγούμενε καὶ δσιώτατοι ἱερομόναχοι μετὰ τῶν ἀγίων γερόντων τῆς Συνάξεως, σὺν τοῖς λοιποῖς μοναχοῖς τοῦ ἀγίου μοναστηρίου τῆς Παναγίας τῆς κυρίας τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ Γδερνέιτο, υἱοὶ τῆς ἡμῶν μειριότητος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοί. Χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἔλεος παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ πατρὸς ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

10 *Μικρὸν πρότερον ἐπιστείλαντες τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ διενείμαμεν τὴν προσήκουσαν εὐχὴν καὶ εὐλογίαν μεμαθηκότες τὸν ἔνθεον ζῆλον ὑμῶν πρὸς τοὺς ἀσκητικὸς ἀγῶνας, τὴν δρθὴν πίστιν, τὸ τῆς ἀγάπης εἰλικρινές, τὸ φιλήσυχον, τὸ φιλοκλήσιον, τὴν τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἀκρίβειαν. δι' ἣν αἰτίαν καὶ τῷ παμβασιλεῖ θεῷ εὐχαρεστεῖσαι ὑμᾶς νομίζομεν, καὶ εὐχόμεθα,*
 15 *καὶ μέγα παρὰ ἀνθρώποις ὄνομα κτήσασθαι. ἐπειδὴ δὲ δεῖ τοὺς ἀπαξ ἐμβολόντας τὴν χειρὰ (κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος λόγον) εἰς ἄροτρον μὴ στραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω καὶ γενέσθαι ἀδοκίμους εἰς βασιλέα τῶν σῶρανῶν, τὸν δὲ ἐχθρὸν ἡμῶν τὸν διάβολον ὡς λέοντα δεδιδάμεθα περιεῖν ὀρυόμενον ζητοῦντα τίνα καταπίει, ὅθεν καὶ ἡμᾶς ἀγρυπνεῖν καὶ προσεύχεσθαι διακελεύεται*
 20 *ὁ Σωτῆρ, ἵνα μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν, δίκαιον ἡγησάμεθα τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν ὑπομνήσασθαι διὰ τῶνδε τῶν γραμμάτων, μὴ καὶ λάθητε σπουδάζοντες φιλιανθρῶπεύοντες πέρα τοῦ δέοντος ἐτέροις, ἀπώλειαν ἑαυτοῖς προξενούντες. πρῶτον*

15 Luc. 9,62

20 Marc. 13,33 (Luc. 22,40)

25 τοίνυν τῶν τοῦ ἁγίου μοναστηρίου ἱερῶν περιβόλων, τὸ γυναι-
 κεῖον φῦλον ἀπειρογέσθω, κατ' οὐδεμίαν πρόφασιν συγχωροῦν-
 τες εἰσιέναι. δεύτερον δὲ παιδία ἀπὸ τοῦ νῦν, μὴ δέχεσθε τὸ
 30 σύνολον, εἰ μὴ ἀνυπόπτου ἡλικίας, τουτέστι ἕως ἐτῶν ὀκτώ καὶ
 δέκα. μὴ δότε τῷ διαβόλῳ πνευματικῶν σκανδάλων ὑπόθεσιν,
 μηδὲ τοῖς συκοφάνταις ἀφορμὴν, διασύρειν μὲν ὑμῶν τὴν ὑπό-
 ληψιν, τυχὸν καὶ μάτην, ἑαυτοὺς δὲ ταῖς συκοφανταῖς προσα-
 35 πολλύειν. μὴ πλήττωμεν μήτε ἡμῶν, μήτε τῶν ἀδελφῶν τὴν συν-
 εἶδησιν ἀσθενοῦσαν, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ἀπέθανε. μὴ οὖν ταύ-
 τας ἡμῶν τὰς παραγγελίας ἀθετήσητε. τοῖς γὰρ παραβάταις ἐ-
 35 πιτίμιον ἢ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἕξωσίς τε καὶ στέρησις
 καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν ἔκπτωσις βασιλείας. ἧς ὑμᾶς πάντας ἀξι-
 ώσειεν ὁ φιλάνθρωπος δεσπότης δι' ἰδίαν φιλανθρωπίαν. πρε-
 σβείαις τῆς παναχράντου αὐτοῦ | μητρὸς καὶ πάντων τῶν ἁγίων 269 v
 ἀμήν.

Ἐν Αἰγύπτῳ ,αφ'ηθ'

2. Νο. ΣΝΒ'

Μητροφάνη τῷ Φασιδόνῃ

† Μητροφάνη τῷ ὀσιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς καὶ γέροντι τῆς
 5 συνάξεως τοῦ ἁγίου μοναστηρίου τοῦ ἐπιλεγομένου Γδερνέττου
 κοτὰ πνεῦμα νίφ' ἀγαπητῷ, προσδραμόντι τῇ ἡμῶν μετριότητι
 μετὰ συντετριμμένης καρδίας καὶ ἐν πνεύματι ταπεινώσεως, ἐξ-
 ομολογησαμένῳ τε ἐν μετανοίᾳ τὰ καθ' αὐτὸν ἅπαντα, συνε-
 10 χωρήσαμεν πᾶν πλημμέλημα ἐν τῇ δυνάμει, δωρεᾶ τε καὶ χάρι-
 τι τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιῦ πνεύματος κατὰ τὴν χάριν τὴν
 10 δοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εὐρηκότος τοῖς ἱεροῖς
 αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν καὶ ἡμῖν, «λάβε-
 τε πνεῦμα ἅγιον' ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας ἀφίενται αὐτοῖς·
 ἂν τινων κρατῆ<τε>κεκράτηνται». Καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησίν.
 «ὄσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν οὐρανῷ».

15 Ἔστω οὖν συγκεχωρημένος πάσης ἐνοχῆς, ἐν τε τῷ νῦν καὶ
 ἐν τῷ μέλλοντι. ἐπεὶ δὲ τὴν ναυτιλίαν ἦν μεταδιώκων πρὶν
 ἢ τὸν μονήρη βίον ὑπελθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔσθ' ὅτε κατεπει-
 20 γούσης ἀνάγκης ταῖς δημοσίαις ὑπηρετήσαι ἐκζητεῖται ἐμπει-
 ρότατος ὢν, καὶ πάλιν πλοῖα καὶ πελάγη, τὸ δὲ συνειδὸς ἐλέγ-
 χει μὴ ὑστερηθῆ σωτηρίου (ὡς εἰκὸς ἄγγρας) μὴ παρόντος γε
 τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ κελεύοντος εἰς τὰ δεξιὰ βάλλειν τὰ δι-

κτω, τουτέστιν ἐπιδεξίαις θαλασσοπορεῖν ἄγραις, μηδὲν ἐχοῦ-
 σαις ἐπίμωμον, ἐδεήθη τῆς ἡμετέρας μειριότητος, τουτέστι τῆς
 25 τοῦ πατρὸς ἡμῶν δι' ἡμῶν εὐλογίας. καὶ σκοποῦσα τοίνυν ἡ
 μειριότης ἡμῶν τὴν μεγάλην καὶ δικαίαν ὠφέλειαν τὴν ἐκ τῆς
 ὑπηρεσίας αὐτοῦ προσγινομένην ταῖς δημοσίαις χρεΐαις τῆς ἐκ-
 λαμπροτάτης καὶ θεοφρουρήτου τῶν πάντ' ἀρίστων ἐνετῶν παρ'
 οἷς καὶ οἱ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας παῖδες ζῆν τε καὶ πολιτευ-
 εσθαι κατὰ τὰ πάτρια ἦθη μετὰ πάσης ἀδείας συγχωροῦνται,
 30 συναπολαύοντες καὶ προσηκούσης φιλανθρωπίας καὶ χάριτος,
 γινώσκουσί τε πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν εἶναι παρὰ θεοῦ, μά-
 λιστα γὰρ τὴν εὐνομονοῦσαν τῶν ἐκλαμπροτάτων ἐνετῶν, τὴν τε
 εὐπείθειαν καὶ ὑπακοὴν τὴν εἰς τοιαύτην ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ὑ-
 πηρεσίαν ἀναβάλλειν πρὸς τὸν παντοκράτορα θεόν, μάλιστα γὰρ
 35 οὗ τὰ τῆς | εὐσεβείας οὐ διαλυμῆνεται, δίκαιόν τε κρίνουσα^{270 r}
 τοιαύτην ἀρχὴν καὶ κρατύνεσθαι καὶ κραταιοῦσθαι καὶ ἀῤξειν,
 συνεχωρήσαμεν, καὶ διὰ τῶν παρόντων συγχωροῦμεν αὐτῷ ταῖς
 ἀπαραιτήτοις χρεΐαις τῆς πάντ' ἀρίστης ἐκείνης ἀρχῆς ἐξυπη-
 40 ρεῖται μετὰ ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης, ἵνα καὶ τῷ παμβασιλεῖ
 θεῷ καὶ τῇ παρὰ θεοῦ προβληθείσῃ ἀρχῇ εὐαρεστῆσαι δυνηθῆ
 εἰς σύστασιν μὲν ἀρχῆς δικαιοτάτης καὶ τοῖς ἡμετέροις εὐνου-
 σιότης, εἰς σωτηρίαν δὲ τῶν ὑπ' αὐτῇ πολιτευομένων, ἰκετεύ-
 οντες τὸν φιλάνθρωπον θεὸν διαφυλάττειν καὶ <τὴν> εὐδαιμο-
 νεστάτην ἀρχὴν καὶ τοὺς ἀρχομένους ὑπ' αὐτῆς, καὶ τοὺς ὑπη-
 45 ρετοῦντας, ἀβλαβεῖς ψυχῇ τε καὶ σώματι. προσβείαις τῆς πα-
 ναρχάντου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας,
 τοῦ ἁγίου ἐνδόξου πανευφήμου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ
 Μάρκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἀμήν.

1

3. Νο. ΣΠΖ'

299 r

Ἄθανασιῶ καθηγουμένῳ τοῦ Γδερονέτιου
 Ἰ Αἴρεις ἡμᾶς εἰς ἕνος καὶ φθόγγον καὶ ρήματα χαριζό-
 5 μενος εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξεληλυθότα, καὶ τί μὴ τῶν ἀποστό-
 λους ἢ ἰσαποστόλους ἀρμοζόντων καταγεραίρεις (ἐλκόμενος τῷ
 τῆς ἀγάπης ὑπερκαεῖ) ἡμᾶς τοὺς κάτω που τῆς τῶν ἀποστόλων
 καὶ ἰσαποστόλων ὑπερφρεστάτης κειμένους ἀξίας καὶ μόλις ἀξί-
 οους τοὺς τοῦ φωτός; καὶ ταῦτα θεοῦ φιλανθρωπία καὶ χάριτι.
 10 Σοῦ δὲ ἡ φιλόθεος πολιὰ καὶ ζητήματα προβέβληκεν, ὧν δὴ
 τὰς δε ἔχε τὰς λύσεις.

31 Col. 2,10

3 Ro. 10,18

15 Τοῖς ἀποταξαμένοις τῷ βίῳ (τοῦτο γὰρ τῶν προβλημάτων ἐστὶ τὸ πρῶτον) καὶ ἀναλῦσαι ποθοῦσιν ἴν' ὧσι μετὰ Χριστοῦ (κατὰ Παῦλον) τῷ κόσμῳ τε ἐσταυρωμένοις, ἃν νόσος δὲ χλῆ, οὐκ ἂν ἔγωγε συμβουλευσαίμι γένεσθαι κρεῶν τῶν ἀπηγορευμένων τῷ ἐπαγγέλματι, οὐχ ὡς βδελυκτῶν (τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ὁ ἱερός βδελύσσεται τὸ φρόνημα) ἀλλὰ δι' ἄσκησιν. τοῦτο μὲν τῷ μὴ δεῖν οὕτως ἐκθύμως κεχηρῆναι τῷ βίῳ τούτῳ καὶ τῇ κατὰ σάρκα διαίτη, τοῦτο δὲ τῷ ἥκιστα προσήκειν ἀποσπάσοντας ἀπὸ θεοῦ τοῦ θανάτου ἐξουσίαν ἔχοντος καὶ ζωῆς ἐπιροῦπιτειν
20 τὴν μέριμναν εἰς τρυφῶν λιπαροτέρων ἐπικουρίαν. ὅμως κείσθω ἐν τῇ τοῦ κάμνοντος προαιρέσει, οὔτε γὰρ βρῶμα παρίστησιν ἡμᾶς τῷ θεῷ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, οὔτε ἡ τοῦ θεοῦ βασιλεία ἐστὶ βρωῶσις καὶ πόσις.

25 Τῇ δὲ γυναικὶ (τοῦτο δὴ τὸ δεύτερον) ἧς ἀκούσης ἐτεροδόξου γεγάμηκεν ἡ κόρη, μεταλαμβάνειν τῶν ἀχράντων μυστηρίων συγχωρητέον ὡς ἀνενόχῳ, ἐπιτιμηθείσῃ | μέντοι, εἶγε δυνα- 299 v μένη οὐ κεκώλυκε τὸ συνοικέσιον.

30 Τὴν δὲ κόρην (ὅ δὴ τρίτον ἦν) τὸ παράνομον συνάλλαγμα πεπραχυῖαν μετανοοῦσαν μὲν προσδεκτέον εἰς ἐξομολόγησιν καὶ διασπασθεῖσαν τοῦ παρανόμου συνοικεσίου οὐκ εἰρκτέον τῶν μυστηρίων. Ἐν καιρῷ μέντοι γε τῷ προσήκοντι, μετὰ δηλονότι τοὺς ἀξίους τῆς μετανοίας καρπὸς οὖς ἄρμοστέον τῇ τοῦ πλημμελήματος ἢ ἀνάγκῃ ἢ προαιρέσει. εἰ δὲ διαζευχθῆναι ἀμήχανον, καὶ μειζόνων κακῶν πρόξενον, δεκτέον μὲν εἰς ἐξομολόγησιν (οὐδενὶ γὰρ τὰς τῆς μετανοίας εἰσόδους κλειστέον, ἀλλὰ διαπεταστέον) <μετὰ> καὶ τῶν ἐκεῖσε δικαστηρίων ὑπομνήσεως, τῶν δὲ μυστηρίων ταύτην ἀποπεμπτέον εἰ μὴ ἐν ἀνάγκῃ. Εἰ δέ τι καὶ φιλανθρωπότερον ἐπ. ν. οἴηταις, οὐκ ἀποδοκιμάζομεν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν φθασάντων καὶ μετὰ πολυχρονίου
35 τὰς παιδείας δι' ἃς τε καὶ τινὰς ἐν σημειωματιῷ δηλώσωμεν.

Εἰς δὲ τὸ ἐφεξῆς τὰ τοιαῦτα συνοικέσια κωλυτέον.

40 Ταῦτά σου τῇ φιλοθέῳ πολιᾷ ἐγχαράττομεν, συγκαταβατικώτερον ἴσως ἢ δικαιοτέρον, καίπερ συγκαταβατέον ἐνθα μὴ παρνομητέον. Τὰ δὲ συγχωρητικὰ πέμπομεν, συναποπέμποντες καὶ τὰ χρήματα, δωρεὰν γὰρ λαβόντες, δωρεὰν διδόναι προσετάχθημεν. Εἰ δέ τις τὰς ἡμετέρας ἀνάγκας βούλεται ἐλεῆσαι, ἐλεησάτω ὡς εἰκός. δέξεται ἡ ἐκκλησία τὸ ἔλεος εἶπερ ἔλεος, ἀλλ' οὐ μισθός ἐπὶ τοῖς ἀπράτοις.

,ζρθ'

13 Gal. 6,14 22 1Co. 8,8 23 Ro. 14,17 45 Math. 10,8

1

4. Νο. Τζ'

205 r

Ἱερεμία ἱερομονάχῳ τῷ Τζακαρόλλῳ

Μὴ δυσχεραίνετε πρὸς τοὺς ἐλλόγους ἀφορισμοὺς (τοὺς καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ἱουδαίου Ναθαναήλ) ἀγορεύοντις μὴ εἶναι πνευματικούς, τοὺς μὴ ἐκεῖθεν τοῦ λειτουργήματος λαβόντας τὸ γράμμα. ἤκιστα γὰρ διανοηθέντες τὴν τῆς χώρας κατάστασιν καὶ τὸ τῶν καιρῶν χαλεπὸν, εἰς σχεδὸν ἀδύνατον κατεπίγουσι τοὺς ὑπηκόους. πεμψάτωσαν (εἰ δοκεῖ) ἀρχιερεῖα διατιθέμενον τὰ κατὰ τὴν χώραν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐκείνοις ἀδύνατον πῶς ζητοῦσι τὸ τούτου χαλεπώτερον; Ἀργείτωσαν καὶ οἱ ἱερεῖς πάντες μὴ ἐκεῖθεν λαβόντες τὸ χρῆμα τὸ ἱερόν. Ἄλλ' αὐτοὶ μὲν οὐκ ἐννοοῦντες τὴν τῶν πραγμάτων δυσχέριαν, τὸν δεύτερον πλοῦν (ὃ λέγεται) τὴν δηλονότι κατ' οἰκονομίαν προᾶξιν ἀγνοοῦσιν. ἡμεῖς δὲ εὐχαριστοῦμεν τῷ φιλανθρώπῳ θεῷ, ὅτι παρ' ὀρθοδόξων ἀρχιερέων λαμβάνουσιν οἱ πνευματικοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς τὰς λειτουργίας τὰς πνευματικὰς, ὅσον κάλλιον δυνηθῶσιν. Εἶθε δὲ καὶ ἀμιοθί. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ τυφλὸς μισθὸς καὶ τοὺς ἀφορισμοὺς ἐξήγειρε. Ἐγράψαμεν δὲ ἡμεῖς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα παύσωσι τοὺς ἀφορισμοὺς, ἐυλογίαις τὴν χώραν καταγλυκαίνοντες, καὶ ἐλπίζομεν μὴ ἀποτυχεῖν ὧν ἀξιούμεν. Ὑμεῖς δὲ χαίροιτε ἐν Κυρίῳ τοῖς πνευματικοῖς ἀγῶσιν ἐπαποδύμενοι διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

2 Τζακαρόλλῳ Nin. || 3 δυσχαίρεινε πρὸς τοὺς ἀλόγους. . . . . Nin. || 7 καταπίουσι Nin. || 18 ἐξήγειρεν Nin. || 21 χαίρετε Nin.

21 ἐναποδύμενοι Nin. Ad finem Nin. addit: Ἐρρωσο ἐν Ἀλεξανδρούσῃ ζῶθ. quod a cod. Patm. deest.